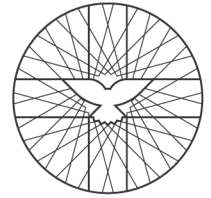

Protestantse Kerk

JOODS LEVEN IN NEDERLAND
een bundel artikelen

Regionale Werkgroep Kerk en Israël Utrecht

JOODS LEVEN IN NEDERLAND een bundel artikelen

De Regionale Werkgroep Kerk & Israël Utrecht heeft in de loop der jaren regelmatig materiaal gestuurd naar de redacties van lokale kerkbladen, en naar de lokale werkgroepen. We willen dit materiaal graag bruikbaar en beschikbaar houden.

In deze bundel vindt u een deel van dit materiaal, en wel dat wat gaat over Joods leven.

De artikelen hebben een beperkte omvang, zo'n 400 woorden, en binnen dat bestek kun je natuurlijk niet volledig zijn. Oudere artikelen zijn soms ingekort of licht gerenoveerd, in de inhoudsopgave aangegeven met (*).

Ook deze bundel is niet volledig. Het is de bedoeling dat er nog aanvullingen komen.

De spelling van Hebreeuwse woorden is altijd een probleem. We hebben geprobeerd de lijn te volgen die is uitgezet in het boek van Henk Heikens ea: *Hebreeuwse en Jiddisje woorden in het Nederlands*, (2002), Uitg SDU, ISBN 90 1209 2930.

In Joodse uitgaven vind u overigens ook vaak andere wijzen van spelling.

En verder: er is natuurlijk en gelukkig veel meer beschikbaar voor mensen die geïnteresseerd zijn en verder willen lezen.

Enkele boeken:

Rabbijn de Vries	<i>Joodse Riten en Symbolen</i>	(1927-32) 1968
Willem Zuidema	<i>Gods Partner</i>	1977
Pearl e.a.	<i>Wegwijs in het Jodendom</i>	1985
G.H. Cohen Stuart	<i>Joodse feesten en vasten</i>	2003

Enkele websites:

www.joods.nl
www.jodendom.pagina.nl
www.jhm.nl (Joods Historisch Museum)
www.nik.nl (Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap)
www.ljg.nl (Liberaal Joodse Gemeenten)
www.esnoga.com (Portugese Synagoge)
www.cidi.nl (Centrum Informatie en Documentatie Israël)

****

De artikelen komen ook digitaal beschikbaar via www.pkn.nl/kerk&israël.

Er zijn veel meer artikelen over allerlei onderwerpen. We willen hierna gaan werken aan andere bundels. Vragen en opmerkingen van afnemers zijn daarbij welkom.

Bunnik, 2007

Inhoud:

blz.	artikel	auteur	verschenen
4	Antisemitisme	Kees den Breejen	1991*
5	Gedachtenis aan de gestorvenen	Henk J. Huyser	1991*
6	Je kinderen zegenen	Kees den Breejen	1992*
7	Je brood - een zegen	George H. Cassuto	1992
8	Kasjroet - kieskeurig leven	Julia S. van Rijn	1992*
9	Zuiver eten (over kasjroet)	Wybrand Ganzevoort	2006
10	Op bezoek in de synagoge	George H. Cassuto en Henk J. Huyser	1993*
11	De WIZO	Martha Alderliesten	2007
12	Over gebed en kawwana (innerlijke toewijding)	Joep van den Berg	1998
13	(Joods) bidden 1: hoe bidden?	Johann ter Hart	1999
14	(Joods) bidden 2: formuliergebeden	Johann ter Hart	1999
15	(Joods) bidden 3: het achttiengebed	Johann ter Hart	1999
16	Tafelgebeden	Martha Alderliesten	2006
17	Bevrijdingen herdenken	Tjitske van Winsum	2005
18	Traditie en leerhuis	Machteld de Goederen	2007

N.B. De artikelen met een * achter het jaartal zijn ingekort dan wel licht gerenoveerd.

Antisemitisme

Wanneer er een duivel bestaat, is hem er alles aan gelegen het Joodse volk uit te roeien. Het heil van God komt tot ons via Israël, via de Joodse profeten, de Joodse apostelen en bovenal door Jezus, de Jood. In de brief aan de Romeinen schrijft Paulus: 'Aan hen zijn de woorden van God toevertrouwd' en 'de genade en de roeping van God zijn onberouwelijk.'

Is dit het, jaloesheid die tot haat tegen de Joden leidt?

Ook binnen de christelijke kerk is er antisemitisme. Het is daar zelfs al heel oud! Omstreeks 150 roept bisschop Melitto van Sardes in een Paaspreek de Joden toe: "Gij hebt de Heer verlaten, daarom hebt gij geen erbarmen bij Hem gevonden. Gij hebt de Heer te gronde gericht, daarom zijt gij zelf geheel te gronde gericht, en ligt daar nu terneer."

Dit anti-judaïsme is geen uitzondering: felle anti-Joodse preken van de beroemde kerkvader Johannes Chrysostomos eind 4e eeuw leidden tot anti-semitische uitbarstingen.

We lezen het in het standaardwerk van dr Hans Jansen 'Christelijke Theologie na Auschwitz' (1981) en de schrik slaat ons om het hart. De Jodenvlek (voorloper van de Jodenster) is een uitvinding van het 4e Lateraans Concilie in 1215 in Rome. De kruistochten beginnen met moordpartijen in de Joodse ghetto's langs de Rijn.

Luther heeft de Joden alle eer, alle waarde, elk bestaan ontzegd in zijn infame schotschrift 'Von den Juden und ihren Lügen'. Deze oude traditie ligt in het hart van de kerk en maakt haar weerloos als Hitler opkomt. De Duitse bisschoppen gaan bij hem klagen over de Neurenberger wetten, maar de Führer antwoordt: "Maar mijne heren, ik doe niets anders dan wat uw kerk al eeuwen heeft gedaan." En hij had gelijk.

Het bestrijden van het anti-semitisme is een wezenlijke taak van de christelijke kerk. Juist van de christelijke kerk! Het is een goede zaak, dat de Hervormde Synode indertijd officieel heeft vastgelegd, dat tot het wezen van de kerk behoort "het bevorderen van het inzicht in wezen en vormen van het antisemitisme en het bestrijden ervan."

Dat laatste is - in de taal van de kerkorde - een krasse uitdrukking, maar het is nodig. Er valt op dit terrein nog veel werk te verzetten.

Kees den Breejen
ingekort door Wybrand Ganzevoort

Illustratie in 13e eeuwse Bijbel:
vermoorden van Joden tijdens de
eerste kruistocht.

Gedachtenis aan de gestorvenen

een Joodse manier van omgang met het verleden

Aan het eind van het kerkelijk jaar, in november, gedenken we de gestorvenen. Dan komen de 'laatste dingen' aan bod. En hoe we dat ook invullen, het maakt wel uit hoe we geleefd hebben. Sommigen hebben iets goeds van hun leven gemaakt, anderen een puinhoop, en er zijn ook, machtigen wier leven een gruwel was. De bijbel noemt zo iemand een goddeloze. Dat is de mens die willens en wetens het heils- en helingsprogram van God tegenwerkt.

In psalm 1 staan verschillende mogelijkheden uitgetekend: de goddeloze zal zijn als kaf dat wegwaait op de wind: die heeft geen bestaan, die vergaat. Die zucht van opluchting herken ik als ik denk aan de verhalen van wreedheid en geweld.

Daartegenover is er een andere mogelijkheid: dat een mens de levende wateren heeft weten te vinden en vrucht droeg, heeft bijgedragen aan de vernieuwing van de wereld. Dat maakt verschil. Abraham is zo iemand en dus blijft Israel hem gedenken. Gedenken is in het bijbels spraakgebruik ook bidden: "o God gedenk!" Dagelijks bidden Joden: "Onze vader, onze koning, omwille van onze voorouders, die op U vertrouwden, en die van U de wetten van het leven geleerd hebben, help en leer ook ons."

Mensen mogen leven op grond van de "verdienste van de vaders" (en de moeders!), van de heiligen ons voorgegaan. Maar om daar geen garantie-fonds van te maken zegt de Joodse traditie ook dat er "verdienste van de kinderen" bestaat. Het falen van een zwakkere generatie kan weer opgevangen worden door een nieuwe.

Gedenken betekent ook dat we wat we geleerd hebben ons eigen maken en doorgeven. Gedenken betekent dat we in ere houden en daarmee in leven houden wat de gestorvene betekend heeft. Abraham leeft nog (Lucas 20:38) zoals ook Abraham J. Heschel uit Genesis 18:22 concludeert: 'Abraham staat nog voor God'. Wij gedenken hem en zetten daarmee zijn leven voort. Dat is opdracht: doen tot gedachtenis.

Henk J. Huyser

bewerkt door Wybrand Ganzevoort

Je kinderen zegenen

Bij het begin van de sjabbat op vrijdagavond worden in een Joods gezin de kinderen gezegend. Moeder heeft de twee sjabbatskaarsen aangestoken en de beracha (de zegenspreuk) uitgesproken: "Gezegend Gij Heer, onze God, Koning van de Wereld, die ons door zijn geboden een bijzondere taak hebt opgelegd en ons het aansteken van het Sjabbat-licht heeft opgedragen."

Dan wordt een lied, bijvoorbeeld Sjalom Aléchem gezongen, een lied waarmee de engelen opgeroepen worden zegenend aanwezig te zijn. In orthodoxe gezinnen wordt dan het loflied op de vrouw uit Spreuken 31 gezegd, en daarna zegent ieder van de ouders de kinderen, één voor één. Daarbij worden de handen op het hoofd van het kind gelegd.

Het bensjen (zegenen) van een zoon begint met de woorden: "God moge je doen zijn als Efraim en Manasse." (Genesis 48:20). Waarom juist zij? Omdat zij de zoons waren van Josef, de onderkoning van Egypte, en daarom in een vijandige, heidense, machtige cultuur moesten leven. Zij slaagden erin hun geloof te handhaven in één enkele God, de Schepper van hemel en aarde. Datzelfde wensen de ouders hun zonen toe. En zouden ook wij dit onze kinderen juist tegenwoordig niet toewensen?

Het bensjen van een dochter begint met de woorden: "God moge je doen zijn als Sara, Rebekka, Rachel en Lea."

Waarom juist zij? Omdat deze vier aartsmoeders bereid waren de zeden en gewoonten en de bestaanszekerheid van hun geboorteland op te geven en mee te gaan met Abraham, Jitschak en Ja'akov.

Dikwijls wordt zowel bij een zoon als bij een dochter daar nog een enkel persoonlijk woord aan toegevoegd, waarna geëindigd wordt met de woorden van de priesterzegen uit Numeri 6:

"De Eeuwige zegene je en behoede je

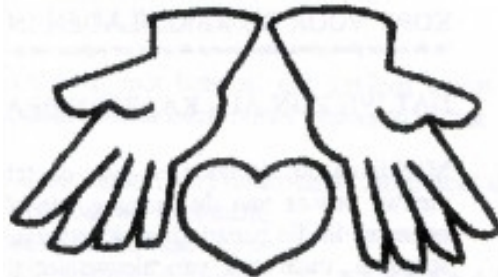
De Eeuwige late zijn aangezicht naar je stralen en geve je zijn genade

De Eeuwige wende zijn aangezicht naar je toe en verlene je vrede."

In het oudste evangelie, Marcus, staat dat Jezus de kinderen omarmde en hun de handen oplegde en ze zegende (Marcus 10:16). Mogelijk heeft hij dezelfde woorden uit Genesis gebruikt die nu nog wekelijks in de Joodse gezinnen worden gesproken. Dat moet voor ons veelzeggend zijn!

[zie: rabbijn S.Ph.de Vries, Joodse Riten en Symbolen]

Kees den Breejen

Je brood - een zegen

Mozes wist het al: je zult eten, je zult je verzadigen en je zult God danken (Deuteronomium 8 vers 10) Zo kom je in de Joodse wereld van het evangelie ook het gebruik tegen om bij het eten van het brood de dankzegging tot God te spreken. De gewoonte was en is om alvorens van het brood te eten de "zegen" uit te spreken, vervolgens het brood te breken om het daarna met een beetje zout met de tafelgenoten (of als men alleen is, in je eentje) te eten. Over dat zout maakte ooit iemand de opmerking: Zoals zout afvalstoffen uit het vlees trekt, opdat dit niet bederft, zo moet er een geestelijke reiniging zijn van onze gedachten en handelingen. Zelfkritiek, bijtend als zout, voorkomt geestelijk bederf. Aan de 'zegening' of 'dankzegging' (dat is hetzelfde) gaat het wassen van de handen (ook met de zegenspreuk) vooraf. Een gewoonte waarop de rabbijnen aandrongen in de tweede tempelperiode opdat iedereen net als de priester in Jeruzalem in de tempel, zijn huis als een tempel zou bewonen. Uit de woorden die binnen de Joodse wereld nog steeds klinken, blijkt dat de zegen *tot God* wordt gesproken. Niet het brood wordt gezegend, maar God wordt gezegend, of zoals de rabbijn Vorst in het boekje "Baderech" vertaalt: "God wordt naderbij gebracht". Via de Griekse vertaling die wij in het nieuwe testament tegenkomen, ontdekken we dat "Gedankt wordt God" ook een goede vertaling kan zijn. Paulus spreekt van "dankt God in alles" en bedoelt dus, breng in alle dingen God dichterbij. Een van de Griekse woorden voor 'zegening' of 'dankzegging' is het woord 'eucharistia'!

Op vrijdagavond aan het begin van de sabbat liggen er twee sabbatsbroden op tafel, herinnerend aan de twee porties manna die in de woestijn moesten worden ingezameld op vrijdag, waarover heen als de dauw in de woestijn, een doekje ligt. De twee broden worden opgeheven en de beracha (de brooche) wordt uitgesproken: *Gezegend zijt Gij (naderbij ons bestaan), Heer onze God, Koning van het heelal, die het brood uit de aarde doet voortkomen*. Dat laatste lijkt een merkwaardige uitdrukking want alleen korenschoven komen uit de aarde. Maar de dank strekt zich uit over het hele (menselijke) werkingsproces. Op die manier wordt de verwondering dagelijks levend gehouden.

George H. Cassuto

Kasjroet – kieskeurig leven

Kasjroet houdt in: rituele bereiding van voedsel, een zeer belangrijk onderdeel van het Joodse leven. Door koosjer voedsel te eten komt het Jood-zijn dicht bij huis en dicht bij het eigen lichaam. We kunnen drie kasjroet-wetten onderscheiden:

1. Het verbod om bepaalde diersoorten te nuttigen, bijv. varken, paard, haas en konijn.
2. Het gebod om vlees van toegestane zoogdieren voor consumptie geschikt te maken door:
  - a. koosjer slachten
  - b. poorsjen, dwz. het verwijderen van verboden delen
  - c. koosjer maken, dwz. het bloed uit het vlees halen
3. Het verbod om melk- en vleesspijzen samen te bereiden of samen te eten. Het is bijvoorbeeld niet toegestaan om vlees in boter te braden. Om vergissingen te voorkomen, worden melk en vlees in de keuken volkomen gescheiden. In de Joodse keuken is een melk-aanrecht en een vlees-aanrecht, twee afwasbakken met bijbehoren en twee sets pannen, servies, bestek en tafellinnen. Ook in de koelkast en op het fornuis moeten melk en vlees uit elkaar gehouden worden

Inkopen zullen, zoveel mogelijk, gedaan worden bij een koosjere slager of bakker. Verder bestaat er een kasjroetlijst met producten met het stempel ORT. Deze zijn "onder rabbinaal toezicht" gecontroleerd en zijn dus voor gebruik toegestaan.

Traditioneel is de praktijk van het kasjroet een zaak van de vrouw des huizes. Het hele gezin vertrouwt er volkomen op dat zij koosjer voedsel bereidt. Daarmee is de grote verantwoordelijkheid van Joodse vrouwen voor het leven van alledag onderstreept.

Waarom is kasjroet belangrijk? Het is als een gebod van God gegeven door de openbaring op de berg Sinaï. Een deel van deze openbaring werd opgeschreven in de Tora, de vijf boeken van Mozes. Een ander deel van de openbaring bleef mondeling. Beide zijn nodig. Anders zouden de voorschriften betreffende kasjroet onduidelijk blijven.

Niet voor alle voorschriften is een rationele verklaring te vinden. Dat hoeft ook niet, want de Schepper weet wat goed voor ons is. Kasjroet is niet louter een zaak van hygiëne. Kasjroet heeft te maken met de heiliging van het leven. Mensen hebben met dieren gemeen dat ze voedsel nodig hebben om te kunnen leven. Maar mensen kunnen afstand nemen van hun lichamelijke behoeften. Ze kunnen leren zich te matigen en te beheersen. Kasjroet kan voor mensen een middel zijn om zich geestelijk te verheffen. Wie bewust omgaat met het dagelijkse voedsel, staat bewust in heel het leven. Het kasjroet sluit de zorg in voor een gezond lichamenlijk en geestelijk leven, in gehoorzaamheid aan de Schepper.

Julia van Rijn

Zuiver eten

Eet u graag paprika? slakken? knoflook? rauwe haring? witlof? inktvis? paardeworst? spruitjes? sprinkhanen?

Mensen zijn er kieskeurig in, en vooral wat ze niet gewend zijn, dat eten ze niet zo gauw. Wat de een wel eet, daarvan gruwet de ander. Het is niet alleen maar gewoonte, het is ook een zaak van identiteit, en soms van religie. Een moslim eet geen varken, een hindoe geen rund, een boeddhist geen vlees. Voor Joden zijn er ook duidelijke regels in de Tora gegeven: van sommige dieren (Leviticus 11, Deuteronomium 14) mag je het vlees eten, als ze goed geslacht zijn. Je eet geen bloed, je eet geen vlees en melk tegelijk. Wat je wel mag eten heet koosjer, dat is geschikt. Het is een belangrijk element van de Joodse identiteit: je bent Jood, dus je eet koosjer, ook al is dat soms lastig.

Hoe streng de regels van kasjroet zijn, varieert. Er zijn Joden die zich er niets of weinig van aantrekken, maar vooral orthodoxe Joden zijn er heel precies op, een enkele groep zo streng, dat ze alleen nog thuis kunnen eten, want wat er bij anderen gebeurt, daar heb je geen zicht op.

De oorsprong van de regels ligt ver weg in het verleden, daar weten we weinig van. Het heeft te maken met heiligheid: de regels horen bij het leven binnen het Verbond. Het heeft te maken met het verschil tussen 'deze bewoonde plek' en de wilde buitenwereld. Het gaat niet om gezondheid, al is koosjer leven wel gezond. Maar wat de oorsprong ook is, het heeft nu te maken met gehoorzaamheid, het is een teken van bewust kiezen voor het leven met God.

In Handelingen 15 wordt gediscussieerd over de mate waarin heidenen zich aan de Tora moeten houden, en de conclusie is dat dat beperkt kan blijven tot vier regels: onthoud je van offervlees voor de afgoden, van bloed, van het verstikte (vlees waar het bloed nog in zit, dat niet goed geslacht is) en van hoererij / ontucht. Het is opvallend dat de Kerk zich van afgoden en ontucht altijd verre heeft willen houden, maar bloed en vlees? Toch lijkt het er erg op dat in Handelingen de kernregels van kasjroet overgenomen worden.

Eet u alles? Is de enige vraag erbij of het lekker is?

Heeft het zin voor ons koosjer eten te overwegen? Ik denk het wel. In de Tora stelt God regels aan Israël. Welke regels zijn voor ons geldig? Waarom de ene wel (de Tien Geboden bijvoorbeeld) en de andere niet?

Kasjroet is voor mij twee dingen: discipline, er niet zomaar op los leven, en een keuze voor gehoorzaamheid, metterdaad.

Wybrand Ganzevoort

koosjer-zegel van het
Operrabbinaat in Israël

Op bezoek in de synagoge

Vreemd, dat weinig christenen een synagoge van binnen kennen. En dat, terwijl in onze provincie Utrecht zo'n mooie synagoge staat in de binnenstad van Amersfoort. Elke zaterdag (*sjabbat*) wordt er een dienst gehouden. Jammer genoeg moest de synagoge aan de Springweg in Utrecht, uit geldgebrek verkocht worden en wordt er nu dienst gehouden in een bijgebouw. Daarin staat een prachtige Tora-kast, afkomstig uit Maarssen toen Joden (tot 1789) niet in de stad Utrecht mochten wonen.

Een synagoge wil geen tempel zijn, een gebouw alleen voor religieuze doeleinden. En ook niet zoiets als een kerk, waar je stil wordt en verheven gedachten ontvangt. Je zou een synagoge (wat een Grieks woord is en duidt op een ontstaan buiten het land Israël), 'gemeenschapscentrum' kunnen noemen. Alles wat de gemeenschap aangaat komt hier aan de orde. Centraal staat het leren. Ook het bidden is een vorm van leren. Via het gebedenboek (*siddoer*) met in een eeuwenlang proces gevormde gebeden, kun je de woorden van de traditie eigen maken.

Een synagoge is een leerhuis (*beth ha midrasj*) én een gebedshuis (*beth hatefila*). Zichtbaar is altijd een opbergkast (*aron hakodesj* – 'heilige arke') aan de oostkant, gericht naar Jeruzalem, waarin zich de prachtig versierde Torarollen bevinden. Verder is er in het midden van de ruimte een verhoging (*biema*) waarop de lezingen gehouden worden. Tijdens de dienst wordt de Tora (5 boeken van Mozes) ontrold bij het gedeelte dat aan de orde is. Men leest de Tora in één jaar rond en elke 'sjabbatsportie' is in zevenen gedeeld. Verschillende gemeenteleden worden uitgenodigd de Tora te lezen, wat een hele eer is! Voor en na de Toralezing, zijn er vele gebeden. Psalmen maar ook gebeden die in na-bijbelse tijd ontstaan zijn. Het belangrijkste gebed, dat - staande - in stilte en daarna gezamenlijk gebeden wordt, is het 'Achtteengebed'.

Een dienst in de synagoge is iets van de hele gemeenschap, de aanwezigheid van een rabbijn is niet noodzakelijk. Voorwaarde is dat het geheel gedragen wordt door minimaal 10 volwassen mannen (vanaf 13 jaar). De voorzanger (*chazzan*) heeft een belangrijke functie. Hij zingt de gebeden, soms zingt hij ook de lezing uit de Tora welke gezongen wordt volgens oude bijbelse principes.

Altijd zul je in de synagoge licht vinden, de 'Godslamp' die blijft branden (I Samuel 3:3).

De Altijd Aanwezige blijft via de Tora voor zijn volk Israël een 'Eeuwig Licht'.

Ook vandaag in onze provincie.

George H. Cassuto/ Henk J. Huijser

noot van de redactie:

De provincie Utrecht heeft nòg een synagoge: die van de Liberaal Joodse Gemeente van Utrecht. Dat is de vernieuwde synagoge van het voormalig Joods Weeshuis, in gebruik genomen in 2004.

interieur van de synagoge in Amersfoort

De WIZO

In de tweede helft van de 19e eeuw bloeide het nationalisme. Het Joods nationalisme is beter bekend als zionisme. Door de pogroms in Oost-Europa trokken veel Joden naar het westen (Amerika!) of naar Palestina, dat na de Eerste Wereldoorlog Brits mandaat-gebied werd.

Er waren Britse Joden die zich bezig hielden met politiek zionisme. Hun echtgenotes wilden ook een steentje bijdragen. Een aantal van hen bezocht Palestina en zag hoe vrouwen en kinderen hulp nodig hadden. Zo werd in 1920 in Londen een Joods-zionistische vrouwen-organisatie opgericht die praktische ondersteuning wilde geven: de Women's International Zionist Organization, kortweg de WIZO.

Eén van de oprichtsters was mevrouw Vera Weizman, de echtgenote van de latere eerste Israëlische president. De eerste voorzitter was Rebecca Sieff. Naast haar zionistische werkzaamheden streed ze ook, samen met onder meer Emilie Pankhurst, als suffragette voor het vrouwenkiesrecht.

In Engeland werd geld bijeen gebracht voor sociale en maatschappelijke dienstverlening aan de vele immigranten in Palestina.

Nu, meer dan 80 jaar later, is de WIZO wereldwijd de grootste vrouwenorganisatie. Het is een niet-partij-politiek gebonden beweging van vrijwilligsters, die in grote lijnen op dezelfde voet is verder gegaan nadat de staat Israël gevestigd was. Nog steeds is de doelstelling hulp te verlenen aan de zwakkeren in de Israëlische samenleving, met name vrouwen, kinderen en bejaarden. Aangezien in de staat Israël meerdere bevolkingsgroepen wonen, worden die allemaal geholpen door de WIZO, ongeacht herkomst of religie.

Het hoofdkwartier van de beweging is verhuisd van Londen naar Israël.

De WIZO is door de Verenigde Naties erkend als NGO (niet-regeringsgebonden organisatie) met een adviserende status bij de sociale en economische raden ECOSOC en UNICEF.

In Israël zorgt de WIZO actief betrokken te blijven bij de vorming van beleid op het gebied van welzijn. Inmiddels heeft de WIZO afdelingen in meer dan 50 landen, waaronder Nederland. Met elkaar houden ze meer dan 800 projecten in Israël in stand.

Die projecten variëren van kinderdagverblijven, na-schoolse opvangcentra, jeugdcentra, scholen (sommige met internaat) en jeugddorpen, tot een crisis-hotline voor slachtoffers van huiselijk geweld, blijf-van-mijn-lijf huizen, en centra ter preventie en behandeling van huiselijk geweld. Er zijn veel juridische adviesbureau's en een aantal informatiecentra voor vrouwenrechten, evenals enkele centra voor politieke scholing en bewustwording voor vrouwen. Ook bestaan er enkele WIZO-bejaardencentra.

Dit alles wordt gefinancierd met het geld dat de 250.000 WIZO-vrouwen wereldwijd bij elkaar vergaren, bijvoorbeeld door de bekende WIZO-bazars.

Martha Alderliesten

Naar het artikel uit 1995 van mevrouw E.A. Ranken, van WIZO-Utrecht, getiteld "De WIZO: 75 jaar actief".

websites:

www.wizo.nl en www.wizo.org (Engels)

Over gebed en 'kawwana' (innerlijke toewijding)

Toen ik las in het boek 'In het licht van Zijn Aangezicht' van de Joodse denker Abraham Heschel stuitte ik op het woord 'kawwana'. (*) Het wil aanduiden hoe de mens zonder de innerlijke toewijding niet werkelijk kan bidden. Of zoals wel wordt gezegd: "Gebed zonder kawwana is als een lichaam zonder ziel."

De vraag die ik mijzelf stel is of wij als christenen iets kunnen leren van de werkelijkheid die het woord 'kawwana' wil beschrijven, namelijk dat het gebed dat vergezeld gaat van de innerlijke toewijding is 'als een plant die opschiet uit de akker van het leven.' Het betekent tevens dat oppervlakkigheid en gemene daden de wortels van het gebed van morgen aanvreten.

Hoe kunnen we die innerlijke toewijding voeden om zo te komen tot een eerlijker en intenser gebed? Wij kunnen heel veel nadenken en toch is dat niet hetzelfde als bidden. Met het gebed naderen we de onnoembare Aanwezigheid van de Allerhoogste. Onze eigen wijsheid wordt als het ware onder de kritiek gezet van God, die door het gebed iets van Zichzelf laat oplichten.

De innerlijke toewijding richt het hart op God. De tijd die de mens is gegeven staat hij voor een deel af aan de Eeuwige. Dat is de grootste toewijding die een mens kan brengen aan zijn Schepper: tijd en aandacht.

Joep van den Berg

(*) redactionele noot:

Kawwana is van huis uit een chassidisch begrip. In de 18e eeuw vormden de chassidiem een kritische beweging ten opzichte van het wat formalistische, wettische jodendom van de rabbijnen (die terug te voeren zijn op de vroege farizeeën) en waar het gewone volk weinig deel aan had.

(Joods) bidden: hoe bidden?

Hoewel velen God van harte liefhebben, vinden zij het spreken met Hem – bidden – vaak moeilijk. Hoe moeten we bidden, waarvoor en waarom moet het eigenlijk?

Abraham Heschel zegt: "Er is iets dat groter is dan mijn wens om te bidden en dat is Gods wil dat ik bid. Er is iets dat veel groter is dan mijn wil om te geloven en dat is de wil van God dat ik geloof. Eigenlijk is het belachelijk om te bidden als het niet uit de wil van God zou zijn."

De Tora gebiedt: "*Je zult de HEER jullie God dienen met geheel je hart.*" Daarom dient er gebeden te worden.

Men moet bidden om de komst van Gods Rijk, om vrede (en daar zelf aan meehelpen), om dagelijkse behoeften, om een geheiligd leven met de naaste. Maar iedere bede houdt een opdracht in. Je kunt niet bidden: "*Uw Koninkrijk kome*" of "*Uw wil geschiede*" als je daaraan niet meewerkt. Bidden is geen vrijblijvende aangelegenheid.

Hoe moet je bidden?

Een rabbijn zei: "Ik bid, dat ik zo kan bidden als het hoort."

Een andere rabbi geeft 38 regels voor een "goed" gebed.

Een paar regels:

4. Beschouw uzelf bij het bidden als een pasgeboren mens, zonder prestaties en zonder nobele familie. Vergeet alle waardigheid en hoogmoed en denk alleen aan uw Schepper.
5. Heb de mensen lief als uzelf en sta hen bij zoveel u kunt.
6. Vraag God niet om de natuurwetten te veranderen ten behoeve van uzelf.
7. Wanneer u niet in vrede leeft met de wereld, zal uw gebed niet worden verhoord.

Het gebed kent drie delen: lofprijzing tevens dankzegging, de beden en het afscheid.

Maar ook als het bidden niet volgens deze regels geschiedt, wordt het zeker verhoord als de gerichtheid van het hart goed is (=kawwana).

Er bestaat een chassidisch verhaal van een eenvoudige herder die dagelijks deze woorden bad: "Heer der wereld, voor ieder hoed ik zijn vee voor loon, maar voor U zou ik het doen voor niets, omdat ik U liefheb." Nadat de rabbi hem gezegd had, dat je zo niet kon bidden, raakte hij in de war en kon in het geheel niet meer bidden. De rabbi wordt in de droom gekappitteld, dat hij de Eeuwige beroofd heeft van iemand die aandeel heeft in de komende wereld, waarop de rabbi de herder gaat zeggen, dat het goed was te bidden zoals hij was gewend.

De herder was iemand zonder kennis en daden, maar met de bereidheid het goede te doen.

Johann ter Hart

(Joods) bidden (2): formuliergebeden

Vorige keer hebt u kunnen lezen over wat je zou kunnen noemen “gebedsregels”. Nu dan een paar woorden over Joodse gebeden in het algemeen.

In principe zijn er twee soorten: vrije gebeden en formuliergebeden. Doorgaans, en vooral in protestantse kringen, slaat men het vrije gebed hoger aan dan het formuliergebed.

In de Bijbel vinden we veel vrije gebeden – o.a. in de psalmen, bij Mozes, Hanna, Salomo, de profeten en Jezus – maar deze gebeden zijn uitgesproken door leiders en voorgangers. Een vrij gebed is moeilijk, daarover moet worden nagedacht en het moet zorgvuldig worden opgesteld en de regels moeten telkens in de gaten worden gehouden.

Leerlingen hebben hun meesters vaak gevraagd: “Heer, leer ons bidden”, en dan werd hun een gebed aangereikt. Zo ook het “Onze Vader”.

Er zijn dus formulier gebeden gemaakt om gelovigen, die voor het aangezicht van de Eeuwige willen naderen, te helpen.

Over formuliergebeden zegt Abraham Heschel het volgende:

“Waarom zou men bij het uitspreken van een formuliergebed het gevoel hebben alleen maar na te praten wat anderen voor ons hebben uitgesproken? Heeft een pianist die werken van grote meesters speelt het gevoel niets te presteren? Integendeel: hij zal zijn muzikale gevoeligheid er aan verdiepen en verrijken. Wie piano speelt, vindt uiteindelijk meer bevrediging in het spelen van meesterwerken dan in eigen improvisaties. Meestal loopt men al improviserend al gauw dood tegen de grenzen van zijn eigen beperkte creativiteit en men begint te herhalen en te vervlakken. Zou dat niet gelden voor het gebed? Er gaat meer inspiratie uit van het weergeven van de muziek van eeuwen, dan van het spelen op de gebrekkige fluit van het eigen hart. Het is goed dat er woorden zijn, die zijn geheiligd door eeuwen van gebed, door eerlijkheid en liefde van veel generaties.”

Formuliergebeden zijn ook belangrijk omdat ze gemeenschappelijk gebeden kunnen worden, zelfs in verschillende ruimtes en wel op dezelfde tijd. Het is in het Jodendom regel, dat je je moet verbinden met de gemeenschap en dat je niet alleen mag bidden als er gelegenheid is dit samen te doen. Een mens mag zich niet afzonderen van de gemeenschap, dat geldt ook voor het gebed.

Maar evenals we vorige keer eindigden: of je nu een vrij gebed bidt of een formuliergebed, de gerichtheid van het hart op God is het voornaamste.

Johann ter Hart

Joods bidden (3): het achttiengebied

De gelovige Jood bidt tweemaal per dag het "Sjema Jisraël" (Hoor Israël), bij het gaan liggen en bij het opstaan, en driemaal per dag het "Achtteengebied". Het achttiengebied bestaat uit naar schatting 1250 woorden, dus om in 400 woorden daar iets over te zeggen is een schier onmogelijke opgave.

Het Achtteengebied begint te ontstaan tijdens de Babylonische ballingschap als een hulp voor het volk ver van de Tempel en van zijn religieuze wortels, en steeds meer vervreemdend van zijn taal.

In de eeuwen daarna rijpt dit gebed en het groeit uit de gebedservaring van vele generaties. Duizenden generaties hebben zich met deze woorden tot God gericht. Ook Jezus heeft deze woorden stellig gebeden.

Het Achtteengebied bestaat uit 19 beden, ook wel zegenspreuken genoemd. Aan het feit, dat de 14e en 15e zegenspreuk aanvankelijk één waren dankt het gebed echter zijn naam.

We zien hier weer een formuliergebed en dat vergt de juiste houding ten opzichte van de Eeuwige.

Dit wordt ondermeer bereikt met de voorbereiding tot het bidden, nl. het aanleggen van de gebedsriemen en het omslaan van de gebedsmantel.

Dit gebed wordt geopend met de woorden: "Heer, open mijn lippen en laat mijn mond Uw lof verkondigen."

Elke bede wordt besloten met: "Gezegend Gij, Heer, die ...." en dan volgt met slechts een enkel woord de samenvatting van de zegenspreuk.

De afsluiting van de 16e bede luidt: "Gezegend Gij, Heer, die het gebed hoort." Let wel, niet: verhoort. Horen duidt op: er bij zijn. Verhoren van onze wensen zou op een ramp kunnen uitlopen.

In de diverse gebeden, met name in het 16e, kunnen eigen vrije gebeden worden ingevoegd.

De structuur van het Achtteengebied is als volgt:

- 1 – 3 De lofprijzing:
  - de verbondenheid met de vaders
  - Gods machtige daden
  - De heiliging van Gods Naam.
- 4 - 16 Gebeden
  - om inzicht, bekering, vergeving, verlossing, genezing, levensonderhoud, terugkeer van de verstrooiden, inrichting van de rechtspraak, vergelding voor de boosdoeners, beloning van de rechtvaardigen, de (her)bouw van Jeruzalem, de Spruit van David en het horen van het gebed.
- 17 -18 Het afscheid:
  - dienst
  - dank
  - vrede.

De woorden van het gebed zijn niet zomaar woorden die vervangen kunnen worden; ze gaan wereldwijd en de eeuwen door. Abraham Heschel zegt hiervan: "Er gaat meer inspiratie uit van eeuwenoude muziek dan van het spelen op de gebrekkige fluit van het eigen hart. Het is goed, dat er woorden bestaan die door eeuwen van gebed en door eerlijkheid en liefde van veel generaties geheiligd zijn."

Johann ter Hart

Tafelgebeden

Waarschijnlijk is het meest bekende tafelgebed: "Here, zegen deze spijs, amen." Ouders van nu hebben daarbij wel iets uit te leggen, want wat is 'spijs' --- nog afgezien van het lastige woord 'zegen'?

Voor een grote groep aan tafel gaat, wordt soms 'een ogenblik stilte' gevraagd, soms wordt een tafellied gezongen. Ooit hoorde ik de gastheer bij een lopend buffet zeggen: "We eten deze maaltijd als een koekje", ofwel: hiervoor hoeven we niet te bidden.

Dat staat wel in contrast met een orthodox Joods jongetje, dat tijdens het spelen van zijn moeder een banaan kreeg en, springend en wel, "Baruch atta..." zei, de Joodse versie van "Here, zegen deze spijs". Die is trouwens wel iets heel anders. Joden vragen niet om *het eten te zegenen*, maar *God wordt gezegend*, geprezen, omdat Hij de aarde voedsel voor ons laat voortbrengen. Hij is het, die ons leven in stand houdt --- door het voedsel dat wij uit Zijn hand ontvangen.

Leest u maar eens Deut. 8, vooral de verzen 7 – 10. Het gaat daar over wat het volk Israël straks aan zal treffen in het beloofde land: het is een goed land, er is water en het land brengt wel zeven vruchten voort (zeven: het getal van de volheid). Ze worden allemaal genoemd: tarwe en gerst, druiven ('wijnstokken'), vijgen, granaatappelen, olierijke olijven en honing. Is honing dan een vrucht? Jazeker! De honing die men in de tijd van het schrijven van dit bijbelboek kende, was wilde honing, aangetroffen in de nesten van wilde bijen in rotsspleten en holle bomen. Maar er was ook een ander soort 'honing', veelal gemaakt van dadels. Daarom ziet u op plaatjes van de zeven soorten vruchten van het land, niet een pot honing, maar dadels.

Heel beeldend zegt vers 10 (in de Staten-vertaling): "Als gij dan gegeten zult hebben en verzadigd zult zijn, dan zult gij den HEERE uwen God loven over dat goede land dat Hij u zal hebben gegeven." Voor mijn ogen zie ik de mensen verzadigd en relaxed achterover leunend aan tafel zitten. Op dit vers berust de Joodse traditie God te loven na de maaltijd. Voor mij is dat meer dan 'dank u wel' zeggen. God komt lof toe, omdat Hij het volk Israël gebracht heeft in een goed land, waar het alles krijgt wat het nodig heeft.

Verzadigd worden is onlosmakelijk verbonden met God loven voor het goede land.

Martha Alderliesten

Kleedje voor challe-brood, geborduurd met de zeven soorten vruchten

Bevrijdingen herdenken

Het heeft mij altijd verbaasd dat een Hebreeuwse volksstam uit Egypte wegtrok en duizenden jaren, later als Volk en Staat Israël, zijn bevrijdingsfeest viert. Zijn het de rituelen? Is het de kracht van hun religie? Maar ook niet-religieuze Joden vieren Pesach. Is het hun saamhorigheidsgevoel, veroorzaakt door hun eeuwenlange diaspora? Je wordt als Jood geboren, kunt er niet zelfstandig over beslissen, omdat anderen zeggen dat je het bent.

Laatst werd bij het radioprogramma "Standpunt nl" de vraag voorgelegd: "Moeten wij na 60 jaar onze bevrijding nog herdenken?"

Ik ben iemand van vóór de oorlog en voor ons gezin kwam de bevrijding in de hongerwinter, toen onze gastvrije boerenfamilie ons met een Duitse legertruck ophaalde om naar het Groningse boerenland te verhuizen.

Maar hoe prent je je kinderen in dat ze geen eten mogen weggooien, omdat je zelf honger hebt gehad? Hun antwoord was vaak: "Ja, maar wij niet!" Een wijze rabbijn zou gezegd hebben: "Eet geschiedenis, mijn zoon!" Had ik ze een paar dagen moeten laten vasten?

In de oorlog heb ik vriendinnetjes gehad die opeens verdwenen. Dit brengt me op het schuldgevoel dat velen van onze generatie meedragen. Het is de persoon van Anne Frank, ook een leeftijdgenootje van mij, die mij nog altijd met diep verdriet vervult...

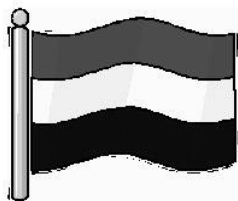
De provincie Groningen werd eind april bevrijd door de Canadezen, die met hun tanks de boerenweilanden bezetten. Het was uitbundig feest. Later kwam de bevrijding van het hele land. Nog later werden onze Indische landgenoten bevrijd. Nu is 4 mei dodenherdenking, 5 mei feestdag en 15 augustus Indiëdag.

Onze nationale bevrijding vieren is nu al een discussiepunt. Voorlopig zullen we hem nog wel blijven herdenken want bij "Standpunt" was 3/4 er vóór.

Na de oorlog hoorden we vol verbijstering over de Sjoa. We zagen vol verbazing hoe uit alle hoeken van de wereld Joden naar hun land gingen om daar de Staat te stichten. Nog is er geen uniforme manier van gedenken van Jom ha Sjoa maar het begint te komen. Aan de vooravond wordt ieder jaar in de voormalige Hollandsche Schouwburg in Amsterdam, thans onderdeel van het Joodsch Historisch Museum, een herdenking gehouden. Ook in Utrecht, Rotterdam, Den Haag en Leiden wordt jaarlijks deze treurdag door christenen herdacht in een avondwake.

Het is zoals de Baäl Sjem Tov (Poolse rabbijn, 1698 - 1760) ook ons leerde: "Vergeten is ballingschap, gedenken, dat is bevrijding!"

Tjitske van Winzum-Smid

Traditie en Leerhuis

In het Nationaal Museum in Damascus is een vrij kleine, wat duistere zaal, vanwege de fresco's daarin. Als het licht aanfloept, sta je tegenover een enorme wand. Beneden de uittocht uit Egypte, met in het midden een nis met ark. Boven de nis een Tempel-schildering, geflankeerd door, levensgroot, links Mozes, rechts Ezra. De wand is afkomstig uit de synagoge van Dura Europos, bij de Eufraat, en dateert van na de verwoesting van de tweede Tempel.

Mozes en Ezra, de man die de Tora bracht, en de man die de Tora "leerde". Dit laatste kun je afleiden uit het boek Ezra, hoofdstuk 10. Hij stelt moreel weer orde op zaken, nadat de ballingen (gedeeltelijk) waren teruggekeerd uit Babylonië. De Tempel werd weer opgebouwd, maar men leefde er op los. Alle mannen van de overgebleven twee stammen, Juda en Benjamin, werden door Ezra naar Jeruzalem geroepen en "het gehele volk zat neer op het plein van het huis Gods... Toen stond de priester Ezra op en sprak..." Ezra was niet alleen een priester, hij was ook een groot schriftgeleerde, staat er.

Discussies over wat de Tora precies bedoelt en hoe men de Tora in zijn leven moet doen, bestonden al heel lang. Je kunt zelfs de profeten beschouwen als mannen, die op dit concrete vlak de Tora becommentarieerden. Denk maar aan bijvoorbeeld Jesaja.

Zo'n zeshonderd jaar later werd de Tempel weer verwoest. Deze keer ging ook de priesterklasse ten onder... Nu waren het de rabbijnen, die het volk een weg boden om verder te gaan. Ezra's voorbeeld toont deze weg, zegt het fresco: studie is onmisbaar. Het "lernen" van schriftgeleerden en leraren werd nog belangrijker. Gebeden in synagogediensten en gezin vervangen voortaan de offerdiensten en Tempelrituelen. Elke Jood moet weten hoe hij/zij zijn/haar Joodse leven kan voortzetten. Al tijdens de Babylonische ballingschap had het "leerhuis" een plaats; in de kleine ballingschaps-gemeenschappen werd het een essentiële overlevingselement.

De kennis van Tora wordt van de ene generatie aan de andere doorgegeven ("tradere" betekent doorgeven) Zo ontstond de Talmoed, een "zee" aan Tora-kennis. Geen generatie mag zich aan "lernen" onttrekken, maar moet zijn bijdrage aan de discussies toevoegen. Want "zeventig gezichten heeft de Tora" (= talloos veel). Dat betekent: geen vaste dogma's uit een bepaalde periode. Niemand heeft het laatste woord. Er staan meerderheidsbesluiten in, maar ook minderheidsinzichten. Open discussies over alle kwesties die het leven aansnijdt. "Studie in dialogvorm" zegt Willem Zuidema in zijn boek "Gods Partner". Dat is het leerhuis.

Machteld de Goederen

Dura Europos:
Ezra leest de Tora

Dura Europos: Heilige Arke met daarboven:
Mozes (links) en Ezra (rechts)